

Tussen Para en Paramaribo

Uit het leven van Oma Wekker (1917)
Ewout Storm van Leeuwen

Eboek gelijk aan 2e druk gebonden editie

Uitgeverij Magister
www.uitgeverijmagister.nl
info@magisteruitgeverij.com

Tussen Para en Paramaribo

©2006/2012 Ewout Storm van Leeuwen

Dit is de commerciële uitgave van deze historische vertelling, die eerder in een bibliothele uitgave is verschenen ter gelegenheid van de 95e verjaardag van Oma Wekker op 9 juni 2012.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Magister

www.uitgeverijmagister.nl

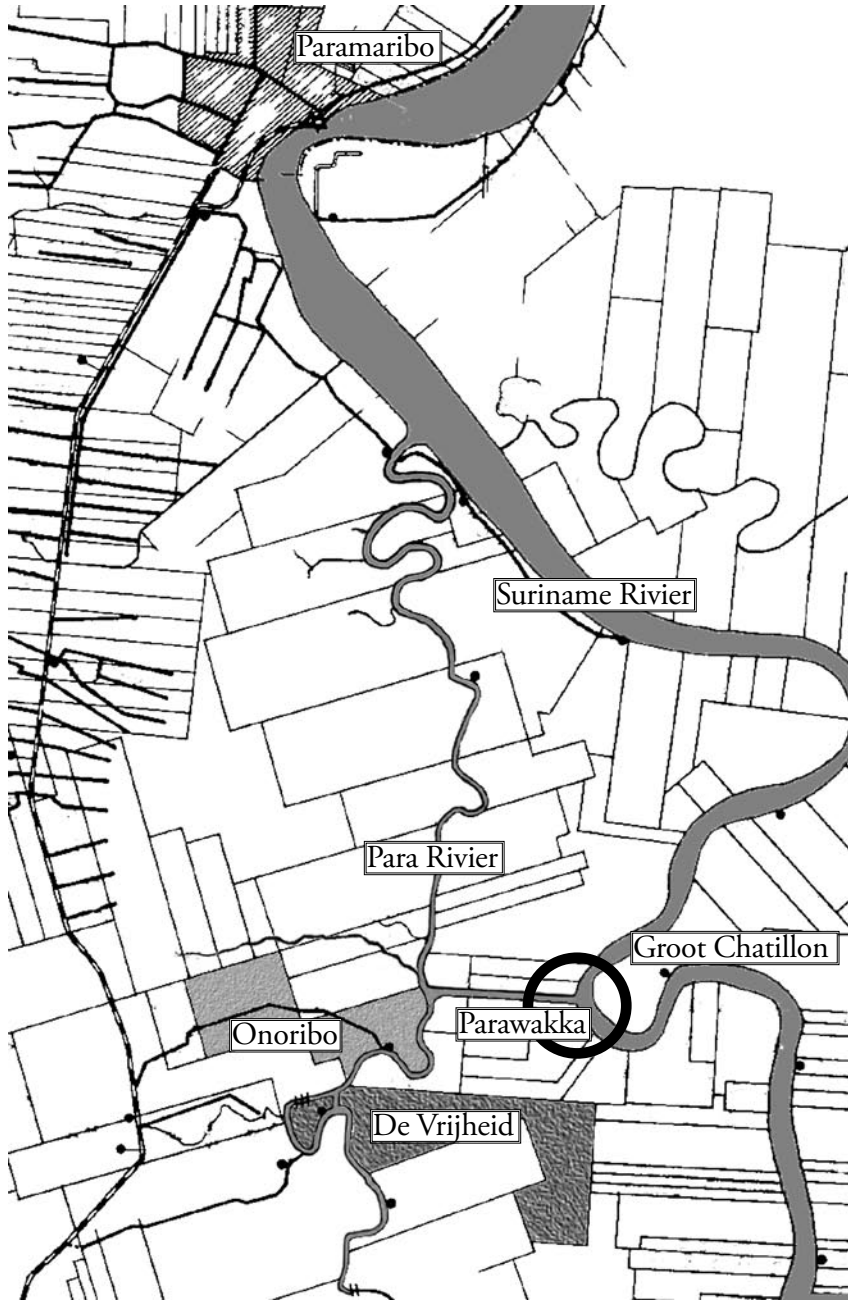
info@magisteruitgeverij.com

ISBN 9789072475190 (gebonden uitgave)

ISBN 9789072475220 (eBoek)

NUR 402 (waargebeurde verhalen)

*Ik draag dit boek op aan Marian Wekker,
zonder wie het niet begonnen zou zijn,
en aan Marie-Louise Vissers,
zonder wie het niet voltooid zou zijn.*

Bewerkte kaart uit ± 1937 met de plantages Onoribo en de Vrijheid. Waar nu Paramaribo ligt, lag vroeger het dorpje Parawakka, waar Oma Wekker is geboren, met Groot Chatillon aan de overkant.

Introductie

Dit is het levensverhaal van de oudste bewoonster van Onoribo. Het is een vertelling, opgebouwd uit anekdoten uit het leven van Margaretha Francine Wekker, geboren Akkrum-Gemert, ter wereld gekomen op 9 juni 1917 in Parawakka, waar nu Paranam ligt. Het is haar verhaal. Zo heeft ze zich belangrijke gebeurtenissen in haar leven herinnerd. Ik heb alleen andere bronnen geraadpleegd bij onduidelijkheden over de tijdlijn en de bauxietwinning. Ik heb natuurlijk het nodige ingevuld, geraden of mis geraden. Het stuk over haar moeder Josephine is mijn reconstructie. Onjuistheden kunnen het gevolg zijn hoe Oma Wekker de dingen beleefd heeft, maar net zo goed van mijn interpretatie. Bij voorbaat verontschuldigen daarvoor.

De kiem voor deze vertelling is gelegd in 2006. Ik werd benaderd door de moeder van mijn website bouwer, Marie-Louise Vissers, om eens kennis te komen maken met haar vriendin. Marian bleek een goedlachse Surinaamse, die een boek over haar moeder wilde laten maken. Ze hadden beiden mijn eerste boek uit de Elfenwoud serie gelezen. Daarin hadden ze precies de juiste mix aangetroffen tussen de zichtbare werkelijkheid en de onzichtbare geestenwereld, die in Suriname met *winti* wordt aangeduid.

Marian Wekker besloot mij naar Suriname te halen.

Nog geen jaar later maakte ik kennis met Oma Wekker, in haar huis aan de Meursweg te Para.

Marian stelde haar bungalow, naast het huis van Oma, aan mij ter beschikking om er te slapen en te werken.

Met Oma was het liefde op het eerste gezicht. In de 14 dagen die ik er was nam ik talloze gesprekken met haar op. Ze staan nog op de laptop waar ik dit op schrijf.

Een jaar later ben ik weer twee weken geweest om aanvullende interviews op te nemen.

Ik ben een schrijver van fictie: gefantaseerde romans. Van de vele anekdotes die Oma Wekker mij toevertrouwde, heb ik daarom een historische vertelling gemaakt. Oral history. Geen geschiedkundig werk; het is een verteld en weer doorverteld verhaal, hier en daar geromantiseerd, zoals het een verteller betaamt.

Ik raakte al interviewend, lezend en schrijvend gefascineerd door de nog steeds aanwezige invloed van de slaventijd.

Maar evenzeer door het multiculturele gemak waarmee verschillende bevolkingsgroepen naast en met elkaar leven in Suriname. Tenslotte stuitte ik op de openlijke én de verborgen kracht van de vrouwen. Dankzij Marie-Louise, die beide keren ook bij Oma logeerde. Dingen die mannen doorgaans niet te zien of te horen krijgen.

Ik raakte ook gefascineerd door de moeder van Oma Wekker: Josephine Akkrum, dochter van een voormalige slavin.

Ik heb haar zelf moeten bedenken, want ik kon weinig feitelijkjs over haar te weten komen. Door een verhaal te maken over Josephine, die een eeuw geleden al naar school had kunnen gaan, hoop ik Oma beter over het voetlicht te kunnen brengen.

In Oma's leven komen vele grote issues van Suriname aan de orde: de nooit vergeten slaventijd: het ontzag én de haat naar blanke arrogantie. Of het tweesnijdende zwaard van de bauxiet-exploitatie. Maar ook de drang naar zelfontwikkeling en economische onafhankelijkheid, de emancipatie van de vrouw.

Ik heb de roman vooraf laten gaan door een Deel 1, bestaande uit korte beschouwingen van mijn kant. Ingegeven door wat ik hoorde, zag en las in en over Suriname. Met dank aan Ton van der Lee, auteur van 'Geestbewaarders'. Hij heeft de connectie tussen 17e eeuwse slavenhandel en het moderne Suriname onderzocht en in een magistrale roman beschreven. Jammer van de 100.000 woorden die hij van zijn uitgever uit het manuscript moest schrappen. Ik had ze graag ook gelezen.

Ewout, mei 2012

DEEL 1

ENIGE KORTE BESCHOUWINGEN OVER SURINAME

Het is al door velen gezegd: om iets van Suriname te kunnen begrijpen zal je je een beeld moeten vormen van de bewoners. Als nergens anders in Zuid-Amerika hebben vier verschillende culturen zich een plaats verworven in een betrekkelijk omsloten gebied. Misschien moet ik wel vijf zeggen: de Marrons leven weliswaar ongeveer op dezelfde manier in het woud als de Indianen, maar hun culturen zijn verschillend.

Suriname is immens groot, maar buiten de verspreide nederzettingen van Indianen en Marrons in het woud, is in feite alleen de kuststreek bevolkt. We kunnen spreken van een semi-agrarische samenleving, met één stad van betekenis, Paramaribo, het stedelijke centrum van een gebied met een straal van 30, 40 kilometer. Suriname is gezegend met een van de weinige nationale hoofdsteden van de wereld die er nog steeds uitziet als een behaaglijke stad aan de rivier met een levendige, historische kern van houten gebouwen. Een hoofdstad met 200.000 inwoners, nauwelijks hoogbouw en geen vierbaans snelwegen.

Op de satellietfoto hiernaast is in de witte lijnen de uitdijende, landelijke bebouwing goed te zien rond de bauxiet concessies. Middenonder de meren en witte vlakten van de bauxietwinning. Bij de pijl de Meursweg.

Historisch bepaald

Als in geen ander land is het leven in Suriname getoonzet door de plantagecultuur. Geografisch, economisch en volkenkundig. Van de 17e tot in de 20e eeuw zijn langs de vele bevaarbare rivieren plantages in het woud ontgonnen, geëxploiteerd en sindsdien voor een groot deel weer overwoekerd.

Als in geen ander land wordt de Creools Surinaamse samenleving nog steeds beïnvloed door de slaventijd.

De oorspronkelijke bewoners zijn wat de kolonisten Indianen hebben genoemd, een verzamelnaam die hier net zo fout is als voor de Noord-Amerikaanse inheemse bevolking. Er zijn verschillende stammen. De meeste Indianen wonen in het bos en hier en daar aan de kust. Ze hebben in de 17e eeuw oorlog gevoerd tegen de kolonisten om zich te vrijwaren van slavernij.

Er wonen Hindoestanen, afstammelingen van contract-arbeiders uit de 19e eeuw – geronseld ter vervanging van de vrijgemaakte slaven. Zij hebben hun eigen, sterk door familie, het Hindoeïsme en Islam bepaalde gemeenschappen. Ze wonen vooral op het platteland.

Hetzelfde geldt voor de oorspronkelijk Islamitische Javanen. Dezen werden in het begin van de 20e eeuw als contractarbeiders naar Suriname gehaald.

Creolen noemen zij zich, die, behalve Afrikaanse ook Europese of Indiaanse genen hebben. Het zijn de afstammelingen van de Afrikaanse slaven die tot in de 19e eeuw werden ingevoerd.

De Surinamers maken zelf onderscheid tussen stadscreolen en bosnegers, die zichzelf Marrons noemen. Goed beschouwd is er een derde categorie te onderscheiden, die ik plantagecreolen zou willen noemen.

Er zijn vrij diepgaande verschillen tussen de drie categorieën. Die zijn in de 19e eeuw veroorzaakt in de nadagen van de slavernij en de manier waarop die werd afgeschaft – de ‘Emancipatie’ – door het Nederlandse bestuur.

Margaretha Wekker-Akkrum-Gemert zou ik onder de plantagecreolen willen scharen, hoewel ze haar jeugd en een aantal huwelijksjaren in Paramaribo door heeft gebracht. Ze woont nu alweer ruim vijftig jaar op haar erfgrond: de plantage Onoribo.

In 2004 woonden de meeste van de 492.829 inwoners in het noorden van het land, in de districten Paramaribo, Wanica en Nickerie. De Surinaamse bevolking bestaat uit een mengeling van de volgende etnische groepen, met tussen haakjes het aandeel van de groep bij de zevende volkstelling in 2004:

- Hindoestanen (27,4 %)
- Creolen (17,7 %)
- Bosnegers (Busnengre) of Marrons (14,7 %)
- Javanen (14,6 %)
- Andere groepen (6,5 %):
 - Indianen
 - Chinezen
 - Boeroes (blanken, boeren)
 - Sefardische Joden en Asjkenazische Joden
 - Libanezen
 - Brazilianen
- Verder was er 12,5 % van gemengde afkomst en waren er van 6,6 % geen gegevens beschikbaar

Sporen die de slavernij heeft getrokken

De in 1863 vrijgemaakte slaven konden kiezen tussen geld, of deelgenoot worden in de plantage waar ze slaaf waren.

De bloeitijd van de plantages was al ver over het hoogtepunt. Voor veel grondeigenaren was de afkoop door de Nederlandse overheid een mooie manier om van een verliesgevende onderneming af te raken. Op plantages die in cultuur bleven werden de slaven vervangen door contract arbeiders: in de 19e eeuw Hindoestanen uit Brits-Indië, begin 20e eeuw Javanen.

Degenen die geld kregen, trokken naar de stad en werden stadscreolen. Zij vestigden zich aanvankelijk in de oude slavenkotten en erfwoningen achter de grote huizen aan de lanen in Paramaribo. Later ook in wijken die rond de oude stad groeiden, wijken die nog steeds de namen dragen van de plantages die er ooit waren.

Degenen die er voor kozen de plantage te beërven zetten het leven voort zoals ze dat gewend waren. De vrouwen maakten eten van wat hun kostgrondjes opbrachten en verkochten op de markten wat ze over hadden. De mannen verbouwden producten, jaagden, visten, kaptten hout en bouwden hutten.

In het Adresboek van Suriname 1911 lezen we dat van de 2780 hectare grote plantage Onoribo in 1910 nog 11 hectare voor commerciële gewassen werd bebouwd. De opbrengsten dat jaar: 19.140 kg aardvruchten, 2.060 kg mais, voor 600 gulden hout. Slechts een enkele plantage in Para werd toen nog geheel of gedeeltelijk commercieel geëxploiteerd.

Dat klinkt mooier dan het was: bij de plantagecreolen kwam het voort uit armoede en gebrek aan geestkracht. Die was stelselmatig afgebroken gedurende de voorgaande eeuwen. Want een blanke meester kon zich tussen tientallen zwarte slaven alleen handhaven als hij de moed van de slaven wist te breken. Met terreur, uitgevoerd door bevoorrechte slaven die ‘basja’s’, bazen werden genoemd, door ondervoeding, door sociale- en familiestructuren te verbreken en door een op angst gebaseerde, diepgaande verachting. Die verachting was zo’n sterke, geen moment aflatende energie dat de meeste slaven er zelf in geloofden.

De bosnegers, de Marrons, leiden daarentegen al enige eeuwen hun eigen leven in het bos. Dat verschilt weinig van het leven van hun voorouders in Afrika. Want de Marrons stammen voornamelijk af van weggelopen slaven en vrouwen die ze bij overvallen op plantages wisten te ‘stelen’.

Vers vanaf Afrika aangevoerde slaven werden zoutwaternegers genoemd. Sommigen ervan vluchtten onmiddellijk na aankomst op een plantage: het oerwoud was bekend terrein. Alleen in het begin hadden ze nog de moed en kracht er toe. Deze weggelopen slaven zijn sindsdien vrij geweest en hebben nooit onder slavenomstandigheden geleefd. Hun cultuur is voor een groot deel nog Afrikaans erfgoed.

Maar lang niet alle aangevoerde slaven beschikten over dat erfgoed. De Surinaamse slaven werden vooral aangevoerd vanuit West-Afrika, waar nu landen als Ghana en Sierra Leone liggen.

De meeste slaven werden verkocht door Afrikaanse koningen. Er is er een geweest die bij duizend vrouwen kinderen verwekte, uitsluitend voor de slavenhandel.

Toch was hun oorspronkelijke cultuur matriarchaal, zoals in het grootste deel van zwart Afrika. De vrouwen beheerden de kostgrondjes, bestierden het huishouden en brachten de kinderen groot. Het waren uitgebreide families, waar de grootmoeders over het algemeen voor de kinderen zorgden en het eten bereidden. De mannen jaagden, vochten, handelden in de opbrengst van de jacht, visserij en de dingen die ze maakten, bouwden hutten en beschermden hun families. De vrouwen bleven op één plek, de mannen waren altijd op weg. De kinderen waren van de vrouwen; de jongens alleen tot de leeftijd dat ze naar de mannen gingen.

Dat is bij de Marrons niet anders.

Een energieke Marron kan meerdere vrouwen hebben, in verschillende dorpen, zolang hij in staat is zijn vrouwen te voorzien van een kostgrondje, waarvoor hij oerwoud moet kappen en platbranden, van voldoende wild en vis, en een hut voor haar te bouwen en onderhouden.

Evenzo kon een vrouw kinderen van meerdere vaders hebben. Een dynamische situatie.

Moeders en dochters

Een aantal factoren hebben aan Margaretha's leven richting gegeven. Zoals de geografie: het fysieke resultaat van de koloniale plantagecultuur, die haar erfgoed is: zowel de grond als het bauxietgeld. Of de onderhuidse invloed van de slaventijd in de familiesfeer en opvoeding. Kenbaar bijvoorbeeld in het niet kunnen uiten van gevoelens van liefde, met name tussen moeders en hun dochters. Maar het belangrijkste was dat Margaretha het geluk had geboren te worden bij een moeder die naar school was geweest en zelfstandigheid zocht.

Margaretha's moeder, Josephina Akkrum, was op 16 mei 1896 geboren in Parawakka, in het oude slavengedeelte La Contemplation. Het lag aan de Surinamerivier, waar nu Paranam ligt, en was onderdeel van de twee grote plantages Onoribo en De Vrijheid. Die behoorden in de 19e eeuw aan een enkele eigenaar: Herr Von Akkrum. Joesphine's grootmoeder mocht als zijn bastaard dochter de naam Akkrum voeren – uiteraard zonder het adellijke 'von'. Zij was er nog slavin tot de Emancipatie in 1863, en werd daarna erfgename van de plantage. Haar erfdeel ging over van moeder op dochter. Zoons waren er lange tijd niet. Ook Josephine's moeder is nog in slavernij geboren. Slaven hadden tot de Emancipatie geen familie. Ze waren 'roerende goederen', zoals koeien voor een veehouder. De eigenaars waren volgens de toen geldende wetten volledig bevoegd slaven als loutere productiemiddelen te kopen, te verkopen, te

verplaatsen, af te danken, als vee in hokken en met de zweep in het gareel te houden. Vrouwen, mannen, kinderen.

Vee kan niet trouwen, daar fok je mee of je laat het maar aan fokken.

Slaven kenden weinig solidariteit. Het was overleven, overleven, overleven. Desnoods ten koste van je burens. Of je kinderen. Want wat waren kinderen? De onwelkome gevolgen van paringen. Al of niet gedreven door de eigen drang, maar soms waren het halve verkrachtingen.

Als je zwanger werd had je minder energie, een geboorte was levensbedreigend, een kind moest gevoed worden, terwijl er al zo weinig was. Een slavin stond alleen in het leven. Verbintenschappen met mannen waren onbestaanbaar. Met andere slavenvrouwen bestond wel iets als een gemeenschappelijke culturele erfenis, die werd doorgegeven met een soort inwijdingen, maar de competitie om te overleven bleef groot. Want ze moesten even hard werken als de mannen. Tekenend is dat onder slaven zo weinig kinderen groot werden dat een plantagehouder voortdurend nieuwe slaven bij moest kopen. Zijn bastaardkinderen kregen meestal lichter werk in en om het huis en kregen soms de vrijheid.

Er zit een grote onlogica in de wijze waarop in Suriname slaven werden gehouden. Ze waren namelijk behoorlijk duur in aanschaf. Je zou toch denken dat een ondernemer zorgvuldig omgaat met kostbare productiemiddelen. Een succesvolle veehouder is goed voor zijn beesten en probeert door

met zorg te voederen en te fokken zijn kudde uit te breiden, de kwaliteit te verhogen en de productiviteit van elk dier te optimaliseren.

Er zullen ongetwijfeld plantages zijn geweest waar men menslievend handelde. Maar het overheersende beeld dat we van de slavernij in Suriname hebben is dat van wrede uitbuiting, zware lijfstraffen en erbarmelijke leefomstandigheden. Suriname had daarin zo'n slechte naam dat slaven uit de beide buurlanden, Brits en Frans Guinee, hun meesters smeekten hen niet aan een Surinaamse plantagehouder te verkopen.

Er waren diverse redenen voor dat er zo weinig kinderen waren. Eenzijdige voeding zal een oorzaak zijn geweest voor de lage vruchtbaarheid. Men kreeg vrijwel alleen koolhydraten binnen, voor de broodnodige lichamelijke energie: de vrouwen werkten ook op het land. Er werden voornamelijk zetmeelproducten zoals bacoven, bananen, zoete aardappelen, cassave en yam gegeten, die men zelf kon verbouwen. Maar waarschijnlijk is er een ernstiger oorzaak voor het lage kindertal: hopeloosheid. Want met de vruchtbaarheid zal het wel los gelopen hebben. Maar als vrouwen geen hoop hebben op een dragelijk leven voor hun kroost, duren zwangerschappen niet lang. Van konijnen is bekend dat ze hun jongen opeten als er te weinig voedsel is. Zelfs dat ongebooren jongen in de baarmoeder weer oplossen. Slavenvrouwen hadden veel miskramen. Het bos levert genoeg middelen om een menstruatie op te wekken.

Het is een idyllische gedachte om te menen dat dat allemaal veranderde met de afschaffing van de slavernij. Stelselmatig verbroken en verhinderde familieverbanden werken generaties lang door, want dochters worden door hun moeders opgevoed en opgeleid om te leren overleven (zonen werden eerst vertroeteld, als ze groter waren alleen gevoederd). Kinderen imiteren het gedrag van de ouders.

Slaven kenden geen eigen thuis. Geen eigen vrouw. De mannen wisten amper welke van de schaarse kinderen van hun waren. Kinderen hadden dus ook geen vaders: mannen waren aparte wezens; de moeder was het enige baken. Tot de kinderen werden weggehaald om elders aan het werk gezet te worden.

Jongens hadden alleen andere mannen als voorbeeld. Een vrouw was een wezen dat soms eten voor je had en waar je seks probeerde mee te hebben.

Er is in de zestiger jaren van de 20e eeuw een schokkende proef gedaan met een aapje. Een pasgeboren aapje werd zonder enig ander levend wezen in haar omgeving grootgebracht. Ze had een speen en een harig geval waar ze zich aan vastklampte. Toen ze volwassen was werd ze kunstmatig bevrucht en kreeg een jong. Ze wist niet wat ze er mee moest: het was bedreigend. Het jong kwam telkens op haar af om gezoogd te worden. Dan sprong de moederaap naar haar veilige 'kunstmoeder' en smiet de baby van zich af. Uiteindelijk ging het jong dood.

Als je nooit moederliefde hebt gekend, hoe weet je dan hoe je dat moet geven? Uit de proef met het aapje blijkt dat alleen moederinstinct niet sterk genoeg is om een extreem asociale instelling te compenseren. Moederzorg blijkt aangeleerd te moeten worden, van de eigen moeder. In de natuur is de selectie vanzelfsprekend: een jong dat te weinig moederzorg krijgt overleeft het niet; daardoor wordt een sociaal-psychologische misvorming, zoals bij het experiment met het aapje, niet aan volgende generaties doorgegeven. De 'beste' moeders brengen het meeste nageslacht voort, waardoor moederzorg wél aan volgende generaties wordt doorgegeven. Het verlangen naar kinderen is wat dat betreft ook geen natuurlijke behoefte: die blijkt ook voor een groot deel bepaald door opvoeding en omstandigheden.

In die context is het niet zo vreemd dat tussen de vele miskramen maar enkele geboorten een levend kind opleverden. Hard werken, ondervoeding en gebrek aan hoop op verbetering zijn geen gunstige omstandigheden voor nieuw leven.

Voor een slavin was een kind haar exclusieve eigendom tot de meester het kind afpakte en in bezit nam als nieuw productiemiddel. Net zoals de meester over haar beschikte, beschikte de moeder over leven of dood van haar kroost. Net zoals de meester van de slavin volledige gehoorzaamheid eiste, dwong de moeder slaafse gehoorzaamheid af van haar kinderen. Anders kon ze niet overleven.

Zo werd bij de slaven gebrek aan voelbare moederliefde van generatie op generatie doorgegeven.

Weliswaar aan de sterkste kinderen, die alle hindernissen wisten te overwinnen, maar het is in Suriname nu nog zichtbaar in de Creoolse samenleving.

In Margaretha's leven is het een voortdurende frictie geweest. Eerst als kind met haar moeder, daarna als moeder met haar twee dochters. Gevoel tegenover overleven. Zolang je de wereld om je heen als onveilig ervaart, kun je beter je gevoel verbergen. Dan doe je je best om je dochters zo weerbaar mogelijk op te voeden. Maar hoe goed je je kinderen ook beschermt, het betekent nog niet dat je ze jouw liefde ook als zodanig ervaren.

De tragedie, waarvan de oorsprong is gelegd in de slaventijd, zet zich door 'tot in het tiende geslacht' lijkt het wel. Nog steeds ziet men dat bij de huidige opvoeding van Creoolse meisjes met harde hand volgzzaamheid en gehoorzaamheid wordt afgedwongen. Je kind beschermen tegen al het kwaad wat op hun weg kan komen is desondanks een vorm van ware liefde.

Josephine liet haar liefvallige dochttertje Margaretha geen moment uit het oog. Ze wist precies wat de mannen met haar zouden kunnen doen. Ik denk dat het mede door haar moeders waakzaamheid is dat Margaretha nooit seksueel is misbruikt.

JOSEPHINE

Parawakka, ±1911

Haar moeder reikte een kalebas met kokosmelk aan.

‘Hier kind, drink.’

Josephine nam hem aan, maar kon de melk maar met moeite naar binnen krijgen. Haar buik was gespannen, haar hart klopte in de keel. Ze probeerde niets te laten merken. Als haar moeder zag dat ze doodzenuwachtig was, zou ze haar nog op het laatste moment kunnen tegenhouden. Ze keek naar het vermoeide, uitgezakte lichaam van haar moeder. Het maakte haar weer pijnlijk duidelijk waarom ze voor geen goud wilde blijven. Ze dankte de hemel dat ze bij de Hernhutters naar school had kunnen gaan. Het gaf haar een gevoel van onafhankelijkheid.

De plantage kwam tot leven. Ze hoorde mensen zachtjes praten, een kind huilde even. Het rook vertrouwd naar houtvuurtjes en verbrand vet van het vlees dat de jagers gisteren hadden gebracht. Het zou nu gauw licht zijn. Dan moest ze op de aanlegplaats staan.

Josephine stond op uit haar gehurkte houding en klopte haar schooljurk zorgvuldig af.

‘Ik moet gaan, mama.’

‘Blijf toch, kind. Wat moet je in de stad? Je bent pas vijftien.’ Haar moeder beseftte wel dat het vergeefs was, maar wist geen andere manier om haar bezorgdheid te uiten. ‘Pas goed op jezelf, kind.’

Josephine pakte de basket met haar enige bagage: haar zondagse jurk, een doek, naaigerei, schoolschrift en potlood, schoenen en een in bladeren gevouwen pakketje voor haar tante, waar ze in huis zou komen. Het bevatte gedroogde kruiden van haar moeder. Voor onderweg had ze een afgesloten kalebas water en een in bladeren gevouwen pakketje gekookte rijst.

‘Dag mama.’

Ze omhelsden elkaar onwennig.

‘Schrijf een brief hoor! De dominee zal hem aan mij voorlezen.’

‘Ja mama.’

Josephine zette de mand op haar heup en stapte het donker in. Nog één keer draaide ze zich om en zwaaide. Haar moeder zag het waarschijnlijk niet; ze ging hoofdschuddend met de lantaarn haar hut binnen.

Opgewonden door het gevoel van vrijheid liep Josephine het overbekende pad naar de rivier af. De hemel begon al lichter te worden.

Bij de aanlegplaats stonden meer mensen te wachten.

Ze bleef op een afstandje staan en tuurde stroomopwaarts.

Ze zag als eerste de korjaal om de bocht komen.

Even later schoof de boot op het strandje.